partisanen

partisanen 8

Almanach für Unangepasstes

Photo by Eva Pacalová and Josef Málek

DIE SCHÖBERLINIE

Im Lausitzer Gebirge auf dem Gebiet der Tschechischen Republik befindet sich eine Bunkerlinie, die nach dem Berg Schöber, in tschechischer Sprache Stožec, benannt ist. Sie ist ein Symbol für eine längst überholte Vergangenheit in der Geschichte Deutschlands und der Tschechoslowakischen Republik. Ebenso steht diese, nur Eingeweihten bekannte Bunkerlinie für eine absurde, niemals kriegstaugliche militärische Befestigungsanlage. Heutzutage würde man eher von einer erfolgreichen Lobbyarbeit für ein Konjunkturprogramm der einheimischen Zement-, Stahl- und Bauindustrie sprechen, als von einer vorausschauenden Verteidigungsstrategie.
Nach der Machtübernahme der Nationalsozialisten 1933 in Deutschland und dem damit verbundenen Beginn der deutschen Aufrüstung sah sich die junge Republik der Tschechoslowakei nicht in der Lage, die zur Landesverteidigung erforderlichen 25 bis 30 Divisionen mit 600.000 Soldaten aufzustellen und zu unterhalten.

Soldaten der Tschechoslowakischen Armee 1938 in Krásná Lípa/Schönlinde

LINIE OPEVNĚNÍ LABE-LUŽICKÉ HORY

V Lužických horách na území České republiky se nachází linie bunkrů, která je pojmenovaná podle hory Stožec (německy Schöber). Je symbolem dávno zapomenuté minulosti v německých a českých dějinách. Zároveň tato linie bunkrů, kterou znají pouze zasvěcení, představuje absurdní a nikdy válečně nevyužité vojenské opevnění. Dnes bychom mohli mluvit spíše o úspěšné lobby pro program konjuktury domácího cementářského, hutního a stavebního průmyslu, než o prozíravé strategii obrany.
Po převzetí moci národními socialisty v roce 1933 v Německu a začátku německého zbrojení se mladá republika Československo nenacházela svojí geografickou polohou v pozici, aby v případě útoku dokázala rozestavět a držet potřebných 25–30 divizí o celkové síle 600 000 mužů.
Ředitelství opevňovacích prací (ŘOP) ustanovené ministerstvem obrany zahájilo v březnu 1935 pod vedením generála Karla Husárka potřebné práce. Francouzští odborníci pomáhali při vybudování koncepce obranných linií.

Panzer der Tschechoslowakischen Armee 1938 während der Mobilmachung

Photo (and next two sides) by Emílie Mrazíková v.l.n.r. : Simon Wolf, Holger Wendland, Josef Málek, Eva Pacalová

Die vom Verteidigungsministerium eingesetzte Direktion der Befestigungsanlagen ŘOP (Ředitelství Opevňovacích Prací) unter General Karel Husárek nahm ab März 1935 die Arbeit auf. Französische Experten halfen bei der Konzeption der Befestigungslinien.
Bis zum September 1938 wurden 9.100 leichte Bunkeranlagen und 229 schwere Befestigungsbauten errichtet und ausgerüstet. Die deutsche Wehrmacht jedoch besetzte das Sudetenland bekanntermaßen widerstandslos, „legitimiert" durch das Münchner Abkommen.
Die Schöberlinie selbst wurde 1937 von der Elbe bis ins Lausitzer Gebirge errichtet. Ein ausgeklügeltes System von Schussschneisen, gestaffelten Straßensperren und Artillerieleitstellen auf den Bergen ergänzte die Landesverteidigung.
Heutzutage sind diese Kleinbunker malerisch in das Landschaftsbild des Grenzraumes integriert. Eine sinnvolle wirtschaftliche Nutzung gibt es jedoch nicht. Die Bunker sind meistens begehbar, oft sogar sauber und trocken.
Entlang dieser Bunkerlinie trafen sich Anfang Mai 2018 zu einem einwöchigen Workshop die tschechischen Künstler Emílie Mrazíková, Eva Pacalová, Josef Málek, die Übersetzerin Iva Houfková und die deutschen Künstler Anna Ansorge, Tilo Schwalbe, Simon Wolf und Holger Wendland, der ukrainische Filmemacher Ihor Pobezhan und die Assistentin Patricia Kaden zum Projekt ANRANDUNGEN III mit Hauptquartier in der Petersbaude/Petrova Bouda in Horní Světlá, zu deutsch Ober Lichtenwalde. Jeder Künstler hatte die Aufgabe, die Landschaft zu erkunden, einen der Bunker für seine jeweilige vorbereitete Personalausstellung auszuwählen und diese dort zu installieren.
Das Thema „Grenzen" sollte aus unterschiedlichen Blickwinkeln – kulturell, sozial, geographisch, sprachlich, philosophisch-soziologisch, ethisch, mythologisch, metaphysisch etc. mit künstlerischen Mitteln in einer freigewählten Technik: Photographie, Malerei,

Do září 1938 bylo vybudováno a vyzbrojeno 9.100 lehkých a 229 těžkých opevnění. Německé ozbrojené síly (Wehrmacht) však obsadily Sudety a to, jak je známo, bez odporu, legitimováni Mnichovskou dohodou.
Sama Linie opevnění Labe-Lužické hory byla v roce 1937 zřízena, jak již název napovídá, od Labe až k Lužickým horám. Promyšlený systém protínajících se lesních průseků, silničních zábran a střílen doplňoval připravovaný plán obrany země. Dnes jsou tyto malé bunkry malebně spojené s pohraniční krajinou. Avšak postrádají smysluplné hospodářské využití. Bunkry jsou většinou dostupné, často dokonce čisté a suché.

Photo by Anna Ansorge "127 meters stripes"

U této linie opevnění se začátkem května 2018 setkali k příležitosti týdenního workshopu projektu ANRANDUNGEN III (NAD KRAJINAMI III) čeští umělci Emílie Mrazíková, Eva Pacalová, Josef Málek, překladatelka Iva Houfková a němečtí umělci Anna Ansorge, Tilo Schwalbe, Simon Wolf a Holger Wendland, ukrajinský filmový tvůrce Ihor Pobezhan a asistentka Patricia Kaden, kteří byli ubytování na Petrově boudě v Horní Světlé. Každý z umělců měl za úkol prozkoumat místní krajinu, vybrat si jeden z bunkrů pro svoji předem připravenou výstavu a tu zde instalovat.

Zeichnung, Collage und/oder Installation – für die Bunker-Ausstellungen bearbeitet werden. Bewusst wurde somit der Begriff „Grenze“ nicht nur auf die bestehenden Landesgrenzen reduziert.

Allerdings sehen wir uns außerstande, einen allumfassenden Ansatz des Begriffes und seiner damit verbundenen Potenzen zu liefern, da dies einer geisteswissenschaftlichen Mammutaufgabe, vielleicht sogar Sysiphusarbeit gleichkommt, weil unterschiedliche Werte- und Prioritätensysteme zur Anwendung herangezogen werden müssen. Man sollte zumindest die andere Seite der Grenze erahnen.

Einige, den Begriff „Grenze“ nicht in der Gesamtheit erfassende Zitate, die kontrovers diskutiert und ausgelegt werden können, beleuchten nicht einmal einen Bruchteil des Themas. Den Wittgensteinschen Tractatus-Satz von der Grenze der Sprache vernachlässigen wir und berufen uns auf sein Privatsprachenargument der Spätphilosophie.

Téma „Hranice“ mělo být zpracováno z různých úhlů – kulturních, sociálních, zeměpisných, jazykových, filozoficko-sociologických, etnických, mytologických, metafyzických aj. s pomocí uměleckých prostředků ve volně vybrané technice: fotografie, malba, kresba, koláž a/nebo instalace na výstavu v opevnění. Záměrně nebyl pojem „Hranice“ omezen pouze na stávající zemské hranice.

Samozřejmě nejsme schopni vyjádřit obsáhlý zrod pojmu a s ním spojenou tvořivou sílu. Je to pro nás těžký společenskovědní oříšek, dokonce je s tím spojená i sisyfovská práce, protože je při tom potřeba použít rozdílné systémy hodnot a priorit. Měli bychom minimálně vytušit, co je druhá strana hranice.

Ten, kdo neumí pojem „hranice“ pochopit a kontroverzně o něm diskutovat v celku všech možných citátů, si tak nemůže vysvětlit ani zlomovou část tohoto tématu. Nenecháváme tak bez povšimnutí Wittgensteinovu větu z jeho díla Traktát o hranicích jazyka a odvoláváme se na jeho argument o osobním jazyku pozdní filozofie.

Das Wort „Grenze“ ist in der deutschen Sprache bereits seit dem 13. Jahrhundert als Lehnwort aus dem Slawischen belegt (polnisch: granica und tschechisch: hranice).
Die sprachliche Wurzel

In allen Grenzen ist auch etwas Positives.
Immanuel Kant
Alle Schranken sind bloß des Übersteigens wegen da.
Novalis
Alle Beschränkung beglückt.
Arthur Schopenhauer
Form ist Grenze.
Oswald Spengler
Wenn man seine Grenzen sehr intensiv erkennt, muss man zersprengt werden.
Franz Kafka
Drei Dinge sind grenzenlos: Der Himmel mit seinen Sternen, das Meer mit seinen Tropfen und das Herz mit seinen Tränen.
Gustave Flaubert

Slovo „hranice“ bylo v německém jazyce používáno již od 13. století jako přejaté slovo ze Slovanštiny (polsky: granica a německy: die Grenze).
Jazykový původ

Na všech hranicích je také něco pozitivního.
Immanuel Kant
Všechny překážky existují jen proto, aby se porušovaly.
Novalis
Překážky dělají všechny šťastnými
Arthur Schopenhauer
Forma je hranice.
Oswald Spengler
Když člověk rozpozná velmi intenzivně své hranice, musí být rozpolcený.
Franz Kafka
Tři věci jsou neomezené: obloha se svými hvězdami, moře se svými kapkami a srdce se svými slzami.
Gustave Flaubert

ZWISCHEN SWASTIKA UND PEACE

Eva Pacalová und Josef Málek arbeiteten gemeinsam am Bunker M1/236 mit dem Standort: 50,8117170, 14,6774370.
Im Inneren stießen sie auf eine mit grüner Farbe an die Wand geschmierte Swastika. Beide versuchten nun die Farbe von der Wand zu kratzen.
Es scheint so (Akt meiner Wahrnehmung), dass auf die Außenwand des Bunkers PEACE gesprüht wurde (siehe Bild Umschlagseite 4). Beides, Swastika und PEACE, erkennt nur noch ein aufmerksamer Betrachter.
Eva und Josef installierten auf drei Levels. Das Bunkerdach wurde mit zwei gegossenen Zementformen mit landschaftstypischen Partikeln, Zweigen, Gräsern und Blumen belegt. Das Äußere des Bunkers wurde symbolisch mit Baumwollbinden bandagiert.
Der Bunker sollte einst die Landesgrenze schützen gegen feindliche Angriffe vom Norden. Diese Aufgabe erfüllte er bekanntlich nie. Nun steht der Bunker in einer lieblichen Hügel-Landschaft wie ein Verwundeter, der im Laufe der Zeit durch den Einfluss der Naturkräfte langsam erodiert. Er veränderte den visuellen Charakter der Landschaft. Es entstand eine unerwartete Liaison von Natur und Rohbeton.
Vier bandagierte Bäume in einem sichtbaren Abstand markieren den genauen Gewehr-Schusslinien-Winkel aus dem Bunker, analog des parallelen Grenzverlaufs.

MEZI SVASTIKOU A PEACE

Eva a Josef instalovali na třech úrovních. Střechu bunkru zakryli dvěma aplikovanými formami z cementu s typickými částečkami z přírody, větvičkami, travinami a květinami.
První z odlitků připomíná toto nečekané střetnutí přírody a surového betonu. Druhý odlitek si pohrává s homonymním slovem hranice. Do betonové základny byla vystavěna dřevěná hranice, která následně živila po několik chvil oheň. Pravděpodobně to byl první zážeh, který z bunkru vyšel.

Venkovní část bunkru symbolicky obvázali bavlněnými obvazy. Bunkr má chránit zemské hranice proti nepřátelským útokům ze severu. Tuto úlohu jak je známo nikdy neplnil. Prostě stojí v půvabné kopcovité krajině jako zraněný, který se postupem času díky vlivu přírodních sil pomalu rozpadá. Mění vizuální charakter přírody. Vzniká nečekané propojení přírody a syrového betonu.
Čtyři obvázané stromy v patrném odstupu značí přesně úhel dráhy střely ze zbraně, analogově k paralelnímu průběhu hranice.

Photos by Eva Pacalová and Josef Málek

Photo (r.) by Tilo Schwalbe

VON GRENZFLÄCHEN

Im Bunker M1/235 Standort: 50,8113130, 14,6738300 präsentierte uns Simon Wolf eine Ausstellung von Photographien, die sich konzeptuell mit dem Thema „Grenzflächen und Spiegelungen“ beschäftigt. In einem Statement weist er auf die Unschärfe der Wahrnehmung im kulturellen Kontext hin: „Grenzfläche ist immer auch Berührungsfläche. Was stammt von der gegenüberliegenden Seite? Was ist der eigene Schatten? Ist es vonnöten dies genau aufzuschlüsseln? Kann dies überhaupt gelingen? Die Umgebung, kulturelle Prägung und Standpunkt verschieben unsere Wahrnehmung immer wieder aufs Neue. Den passenden Filter hierfür finden wir nie. Nutzen wir also lieber diese unsichtbare Fläche so gut wie möglich. Grenzfläche ist immer auch Verschwimmen.“ Simon präsentierte Bilder, die in Dresden, Görlitz, Lviv und Vinogrady aufgenommen wurden.

Photos by Simon Wolf

O HRANIČNÍCH PLOCHÁCH

V bunkru M1/235 lokalita: 50,8113130, 14,6738300 nám představil Simon Wolf svoji výstavu fotografií, která se koncepčně zabývá tématem hraničních ploch a zrcadlení. V jednom prohlášení poukazuje na zmatenost vnímání v kulturním kontextu: „Hraniční plochy jsou vždy kontaktními místy. Co pochází z protilehlé strany? Co je vlastním stínem? Je to zoufalství do oddělit? Může se to vůbec podařit? Okolí, kulturní ráz a stanovisko posouvají naše vnímání vždy zase k něčemu novému. Vhodný filtr k tomuto účelu nikdy nenajdeme. Použijme tedy raději tuto neviditelnou plochu, jak nejlépe dokážeme. Hraniční plocha je vždy také jen pomíjivá“. Simon prezentoval snímky, které byly zachyceny v Drážďanech (Dresden), Zhořelci (Görlitz), ve Lvově a na Vinohradech.

Photo (r.) by Emílie Mrazíková

Photo by Emílie Mrazíková

Photo by Simon Wolf (Bunker M2/28/A-140)

PIKTOGRAMME ZUR GRENZE DER FREIHEIT

„Jeder hat das Recht auf grenzenlose Freiheit, aber auch die Pflicht, die Grenzen zu erkennen, um die Freiheit der anderen nicht einzuschränken." *(Emilie Mrazikowa)*
Die klassische metaphysische Frage der Freiheit wird bei Emílie Mrazíková transzendental auf einen Verhaltens- und Handlungskodex, angelehnt an den „Kategorischen Imperativ", losgelöst von einer ontologischen Transzendenz, heruntergebrochen, der Rechtssetzungsprozess wird ethisch vorausgesetzt.
Im Bunker M1/234 Standort: 50,8127250, 14,6715580, den angeblich Adolf Hitler nach der Besetzung des Sudetenlandes persönlich besucht haben soll, installierte die Photographin ihre kleinen klaren menschlichen Botschaften sozusagen als Grenz-Piktogramme.

PIKTOGRAMY O HRANICÍCH SVOBODY

„Každý má právo na neomezenou svobodu, ale také povinnost uznávat hranice, aby neomezoval svobodu druhých".
(Emilie Mrazikowa) Klasická metafyzická otázka svobody byla u Emílie Mrazíkové prolomena transcendentním přenesením na kodex chování a jednání, opřena o „kategorický imperativ", vyjma ontologické transcendence a za etického předpokladu procesu zákonodárství. V Bunkru M1/234 lokalita: 50,8127250, 14,6715580, který měl po obsazení Sudet osobně navštívit Adolf Hitler, instalovala fotografka svoje malé jasné, takříkajíc lidské poselství jako hraniční piktogram. Tyto fotky jsou důkazem, že je hranice mezi Německem a Českem v dnešní době otevřená a můžeme ji volně projít bez pohraniční kontoly. Zároveň dokazují, že i dnes stále ještě existují uzavřené oblasti a prostory.

Photos by Emílie Mrazíková

Album zur Bunker-Textil-Installation von Anna Ansorge

GEBUNKERT

Bunkerkunst? Monatelang versuchte ich, die Assoziationen und Ideen zu bündeln. Dann das Photo. Eine Schwarz-Weiß-Aufnahme, zufällig entdeckt in einer Photoschachtel meiner Eltern, geerbte Erinnerung von irgendwem, ein Bild, das es, warum auch immer, nie in ein Album unserer Altvorderen geschafft hat. Inhaltlich eine Überraschung: ein Bunkerbild!

Wenn man sich mit dem Bild unterhält, mehr Fragen als Antworten: Ein Bunker „Typ Schöberlinie", nigelnagelneu, Bauspuren ringsum. Drei Personen im Bild. Wer ist da wo? Der Bunker verrät: irgendwo in Nordböhmen. Wann? Vermutlich in der zweiten Hälfte der Dreißiger. Die Personen sind klein bis winzig, nicht zu erkennen. In welcher Beziehung stehen die Leute zueinander? Kennen die sich? Oder sind sie zufällig beim Bunkerbegucken gemeinsam aufs Bild geraten? War das in den Dreißigern eine beliebte Freizeitbeschäftigung? Bunkerbegucken? „Gehste mit bunkern?" Sicher war es ein Wochenendausflug. In der Woche hatte doch früher keiner für sowas Zeit.

Da mussten die Bunker gebaut werden. Oder was, womit man sie wegkriegt. Im Hintergrund Laubbäume. Ob die noch stehen? Von den Leuten lebt wohl keiner mehr. Wer machte die Aufnahme? Jemand aus meiner Familie? Die Angehörigen meiner Mutter lebten in Spitzkunnersdorf in der südlichen Oberlausitz.

Wie weit war es von dort aus bis zum nächsten Bunker der Schöberlinie? Bis zur böhmischen Grenze sind es kaum zwei Kilometer. Wer sind die Abgebildeten? Der Mann im Schatten des Bunkers: Motorradfahrerkluft, Kappe oder Helm, Motorradbrille, scheinbar Überfallhosen. Oben auf dem Dach des Bunkers der kopflose Mann im Mantel: in der Hand einen schwarzen Herrenhut, der an einen Zylinder erinnert. Seitlich ihm zugewandt: eine Frau? Gingen Frauen zum Bunkerbegucken? Im Kostüm? Mit weißem Halstuch? Oder täuscht das? Bubikopf mit Dauerwelle? Oder Herrenhaarschnitt?

Hach, diese Unart der Vergangenheit, scheckkartengroße Photoabzüge zu machen! Nun kann ich nicht wirklich erkennen, was man damals zum Bunkergucken trug. Allgemein weiß ich viel zu wenig darüber, was man in den Dreißigern so anhatte, wenn man muckefuckbraune Uniformen hie und Hausfrauenbeschürzungsdirndl da eher nicht so schick fand. Was trug man also? Seit „Willy Schwabes Rumpelkammer" nicht mehr ausgestrahlt wird, tappt man ziemlich im Dunkeln.

Die Erinnerung an die Revuefilme der Zeit verblasst. Fest steht, dass Stoff und Kleidung, Stoff und Region in unmittelbarem Zusammenhang stehen, Nordböhmen war ebenso Textilland wie die angrenzende Oberlausitz. Und Stoff ist ja künstlerisch gesehen mein großes Thema. Ich glaube, daraus lässt sich was stricken …

Gedanken, gebunkert 2018 von Anna Ansorge
Bunker M1/33 Standort: 50,8153180, 14,6679000

ZABUNKROVÁNO

Bunkrové umění? Dlouhé měsíce jsem se pokoušela navázat asociace a nápady k tomuto tématu. Potom jsem našla tuto fotku. Černo-bílý snímek, náhodně objevený v albu mých rodičů, zděděná vzpomínka od někoho, obrázek, který se nikdy nedostal, z jakéhokoliv důvodu, do alba našich předků. Překvapení: snímek bunkru!

Když se fotkou zabýváme dopodrobna, naskýtá se více otázek než odpovědí: Hraniční opevnění typu „Linie opevnění Labe-Lužické hory", zbrusu nový bunkr, okolo stopy po stavbě. Na fotce jsou tři osoby. Kde je to? Bunkr prozrazuje: někde v Severních Čechách. Kdy? Pravděpodobně ve druhé polovině 30. let. Osoby jsou malé až nepatrné, k nerozpoznání. Jaký vztah měli tito lidé mezi sebou? Znali se? Nebo se společně náhodně setkali při prohlídce bunkru?Bylo to ve 30. letech oblíbenou činností ve chvílích volna? Okukování bunkru? Jistě to byl víkendový výlet. V týdnu neměli dříve přece žádný čas na něco podobného. Proto museli stavět bunkry.

Nebo něco, čím by je odstranili. V pozadí listnaté stromy. Zda ještě stojí? Z těch osob nejspíš už nikdo nežije. Kdo pořídil tento snímek? Někdo z mojí rodiny? Příbuzní mojí maminky žijí ve Spitzkunnersdorfu na jihu Horní Lužice. Jak daleko to bylo odtud až k dalším bunkrům Linie? Na českou hranici to je sotva dva kilometry. Kdo jsou lidé vyobrazení na snímku? Muž ve stínu bunkru: motorkářská kombinéza, čepice nebo helma, motorkářské brýle, zřejmě rajtky. Nahoře na střeše bunkru muž bez hlavy v kabátě: v ruce drží černý pánský klobouk, který připomíná cylindr. Na straně k němu otočený: je to žena? Chodily ženy na prohlídku bunkrů? V kostýmku? S bílým šátkem na krku? Nebo to klame? Klučičí hlava s trvalou? Nebo má sestřih, který nosili starší muži? Ach, ten zlozvyk minulosti pořizovat fotografické snímky o velikosti kreditní karty! Dnes už opravdu nemohu zjistit, co člověka tenkrát vedlo k prohlížení bunkrů. Celkově o tom vím příliš málo, co je ve 30. letech vedlo k tomu, že raději nosili kávovinově hnědé uniformy a ženské šaty nepovažovali za tak moderní. Co se tedy nosilo? Od té doby, co se přestal vysílat pořad Willyho Schwabese „Rumpelkammer" (pozn. populární vysílání z dob NDR s ukázkami ze starých německých filmů z let 1929–1945, anekdotami a zajímavostmi o slavných osobnostech), byl člověk bezradný. Vzpomínky na zfilmované revue té doby vybledly. Pravdou zůstává, že jsou spolu bezprostředně spjaté látky s oděvy a látky s regiony. Severní Čechy byly rovněž textilní zemí, stejně jako příhraniční Horní Lužice. A textilie jsou také mým velkým tématem v umění. Věřím, že se z toho dá něco uštrikovat …

Myšlenky, zabunkrováno 2018 Anna Ansorge Bunkr M1/33 lokalita: 50,8153180, 14,6679000

Photos (l.) „Bunkergucken" – Fundstück , Photo (r.) by Tilo Schwalbe Bunker-Textil-Installation by Anna Ansorge

EIN WEG WIE HUNDERT LEBEN

„‚Ein Weg wie hundert Leben' ist die Geschichte meiner französisch-deutschen Familie aus Lothringen und dem Schwarzwald des XVIII. Jahrhunderts. Der Entschluss, unsere Familiengeschichte zu erforschen, gab mir schließlich den Mut, die kleine alte Holzschachtel zu öffnen, in der meine Großmutter die wenigen übrig gebliebenen Photos, Dokumente und Briefe aufbewahrte.

Dabei überwältigte mich die späte Erkenntnis dessen, was wirklich ‚Trennung', ‚Heimweh', ‚Entwurzelung' bedeutet – die Deportation der Großeltern nach Russland, der Urgroßeltern in den Bărăgan, des Vaters an den Donau-Kanal – das gespaltene Dasein, das die GESCHICHTE ihrem Leben aufgezwungen hatte.

Auch erkannte ich ebenso tiefgründig, dass man ‚nach Hause' zurückkehren kann, auch wenn da kein Haus mehr steht; dass die Kraft des Glaubens und das Überleben des Geistes einen retten, auch wenn die Geschichte einem dazu scheinbar keine Chance lässt."

Dies schreibt Renée Renard, der wir eine Gastausstellung im Bunker M1/30 mit dem Standort: 50,8166980, 14,6562480 organisierten.

Es gab im 18. Jahrhundert andere Ströme der Auswanderung, meist in östlicher Richtung. Oft spielten ökonomische Faktoren eine ebenso große Rolle.

Die Überwindung von Landesgrenzen, der Aufbruch in ein neues kulturelles Umfeld, die Integration: „Meine Mutter erinnert sich, dass sie als Kind in Triebswetter das ‚Vaterunser'-Gebet in französischer Sprache lernte. Man betete auch in Deutsch, Ungarisch und Rumänisch … aber diejenigen, die ihre Wurzeln noch tief in ihrer entfernten Heimat fühlten, taten es in Französisch."

Ein gesonderter MAGnEUROPA-Katalog entsteht und wir stellen die von Renée bearbeiteten Photographien innerhalb des Projektes ANRANDUNGEN III in Dresden aus.

CESTA JAKO STO ŽIVOTŮ

„Cesta jako sto životů" je příběh mojí francouzsko-německé rodiny z Lotrinska a Černého Lesa z 18. století. Rozhodnutí prozkoumat naši rodinnou historii mi nakonec dodalo odvahy, abych otevřel malou starou dřevěnou krabičku, ve které moje babička uchovávala to málo fotek, dokumentů a dopisů, které jí zůstaly. Opožděně jsem při tom pocítil, co to vlastně znamená „odloučení", „stesk po domově", „odtržení kořenů" – deportace prarodičů do Ruska, prarodičů do Bărăganu (Rumunsko), deportace otce na průplav na Dunaji – rozvrácené jsoucno, které ovlivnilo jeho ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH.

Také jsem do hloubky poznal, že se můžeme vrátit „domů", i když už zde nestojí žádný dům; že člověka zachrání síla víry a přežití ducha, i když mu k tomu historie nedává zjevně žádnou šanci.

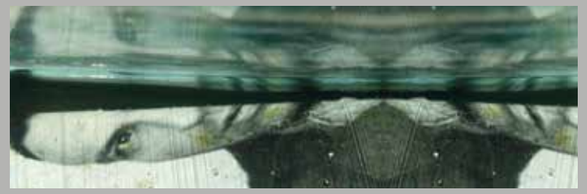

To píše Renée Renard, který organizoval hostující výstavu v bunkru M1/30 s lokalitou: 50,8166980, 14,6562480.

V 18. století existovaly jiné proudy vystěhování, většinou směrem na východ. Ekonomické faktory rovněž často hrály velkou roli. Překonání hranic země, odchod do nového kulturního prostředí, integrace: „Moje matka se pamatuje na to, jak ji jako dítě učili modlitbu „Otčenáš" v Tomnatiku (vesnice v Rumunsku v regionu Banat) ve francouzštině. Lidé se modlili také v němčině, maďarštině a rumunštině … ale ti, kteří cítili své kořeny intenzivně ve vzdálené domovině, činili tak ve francouzštině."

Vznikl mimořádný katalog MAGnEUROPA a my vystavujeme fotky upravené Renéem v rámci projektu NAD KRAJINAMI III v Drážďanech.

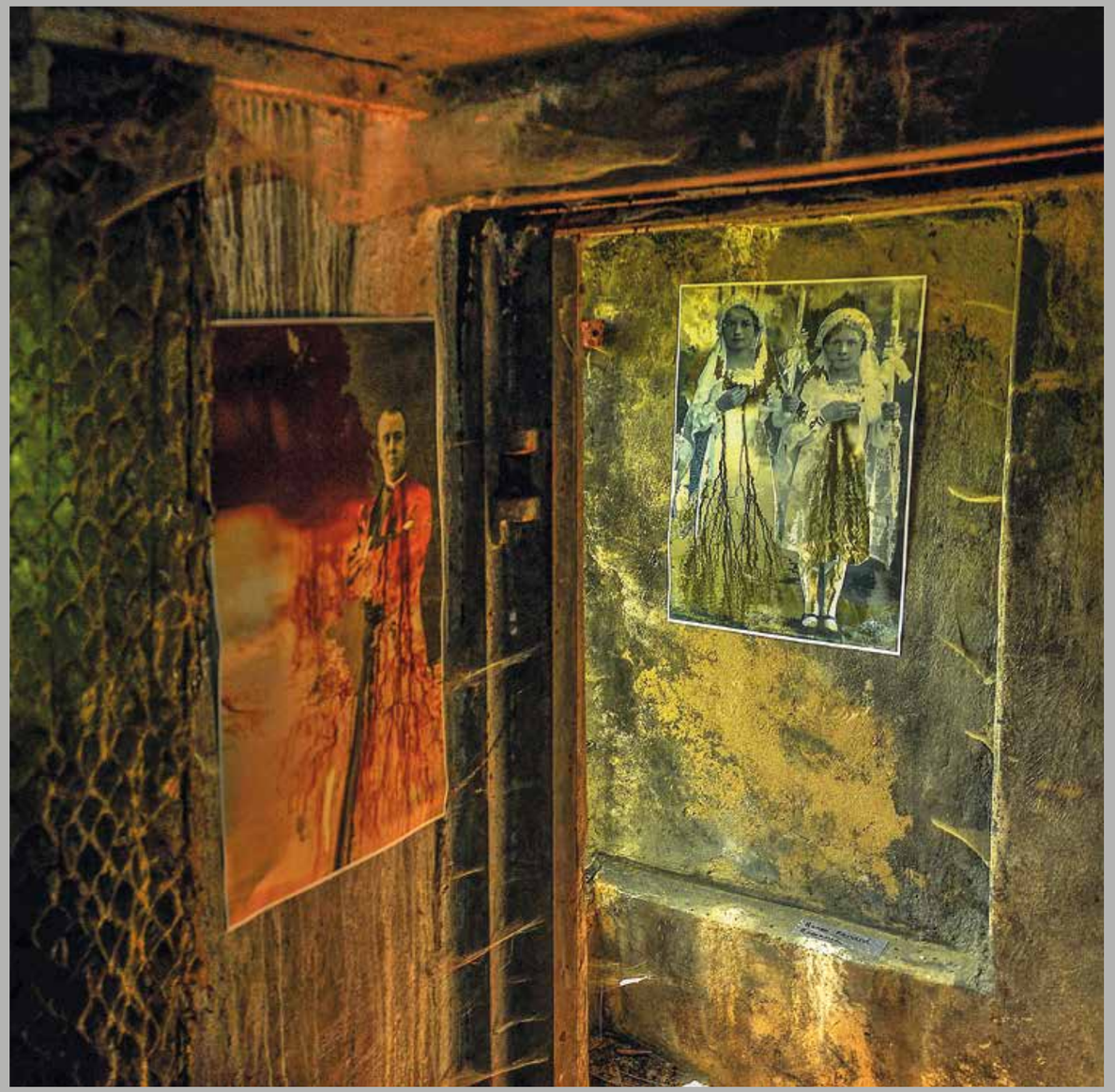

Photo by Tilo Schwalbe

MORD – EINE ETHISCHE GRENZE

Im Bunker M1/230 Standort: 50,8146230, 14,6581030 widmet sich Holger Wendland mit Photographiken einer ethischen Grenze, dem Mord. Dabei bezieht er sich mit einer freien Adaption auf den französischen Dichter Jean Genet und dessen bekanntestes Bühnenwerk „Die Zofen".

Film-Stills in drei Etappen wurden bearbeitet. Als Ausgangssituation stehen die Zofen und deren Veränderung auf ihr Opfer bezogen; in einer zweiten Phase die Reaktion die Veränderung, die Wut bis zum Entschluss zu morden, bis zum Schuss.

Das Opfer selbst in seinem letzten Grenzgang, dem Übergang zum Tod, wird in der dritten Phase dargestellt. Das moralische Übel oder das Böse wird als Nicht-Übereinstimmung einer Handlung mit dem Sittengesetz betrachtet. Somit ist nach Immanuel Kant „die Handlungsart, die Maxime des Willens und mithin die handelnde Person selbst" böse. Das Böse ist also als Fehlleistung des Subjekts zu verstehen.

„Sokrates: Niemand also will das Böse, Menon; wenn anders er nicht ein solcher sein will. Denn was heißt elend sein anders, als das Böse begehren und es besitzen?" Wir hören wie die Zweischneidigkeit, wie die Grenze bei Platon mitschwingt.

Jean Genet war von Juli 1936 bis Juli 1937 als Deserteur, Landstreicher und Dieb auf der Flucht. Er durchwanderte dabei viele europäische Länder und legte angeblich 8.500 Kilometer zurück. Er war auch in der Tschechoslowakei und könnte den Bau der Schöberlinie beobachtet haben. Dies ist reine Spekulation, aber der Konjunktiv im Sinne des Projektes ist doch frappant. Immer wieder wurde er verhaftet, für ein paar Tage oder Wochen inhaftiert und in das nächste Land abgeschoben. In seinen autobiographisch gefärbten Werken spielen hauptsächlich Zuhälter, Diebe und andere Randexistenzen die Hauptrolle. Er wusste ja, wovon er schrieb.

VRAŽDA – OTÁZKA ETICKÉ HRANICE

V Bunkru M1/230 lokalita: 50,8146230, 14,6581030 se věnuje Holger Wendland fotografiím s etickou hranicí, vraždou. Zároveň se odvolává s volnou adaptací na francouzského básníka Jeana Geneta a jeho známé divadelní dílo „Služky". Toto dílo zpracovává filmové styly ve třech etapách. Výchozí situací je přeměna služek na vlastní oběť. Ve druhé fázi najdeme reakci, změnu, vztek až odhodlání k vraždě a ke konci. Ve třetí fázi je představena oběť sama ve svém posledním překročení hranice, přechodu ke smrti.

Morální zlo je považováno za nesouhlas s mravním zákonem. Tím je podle Immanuela Kanta „druh konání, mravní zásady vůle a tedy konající osoba sama" zlá. Zlem rozumíme tedy chybné počínání jedince.

„Sokrates: Nikdo ale nechce zlo, Menón, tedy takový člověk sice dělá, co je mu libo, ale ne to, co skutečně chce. Neboť co jiného znamená být podlý, než toužit po zle a vlastnit ho?" Slyšíme, jak rezonuje dualita, jako hranice u Platóna.

Jean Genet byl jako dezertér, tulák a zloděj na útěku. Procestoval přitom spoustu evropských zemí a urazil údajně 8.500 km. Byl také v Československu a mohl pozorovat stavbu Linie bunkrů Labe-Lužické hory. Je to jen čistá spekulace. Stále znovu byl stíhán, na pár dní nebo týdnů byl zatčen a poslán do jiné země. Ve svých autobiograficky zabarvených dílech hrají hlavní roli především kuplíři, zloději a ostatní existence z okraje společnosti. Dobře věděl, o čem píše.

Photographics by Holger Wendland, next side Photo by Emílie Mrazíková (l.) and Simon Wolf (r.)

DER BÖHMISCHE ZWEIG

Es ist die Haupteigenschaft einer Grenze, daß sie trennt. Eine andere, daß sie Zusammengehörendes verbindet, indem sie es gegen Andersgeartetes abgrenzt; im wahrsten Sinne dieses Wortes abgrenzt. Die sprachgeschichtliche Worterklärung definiert so treffend das „ende, darrein lant keret". Doch keine Grenze ist ohne Diffusion.

Mit der Annahme des Christentums unter dem böhmischen Herzog Wenzel I. dem Heiligen wurde das Königreich Böhmen Teil des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation, und zu Böhmen gehörte, neben Mähren und Schlesien, seit 1076 auch die Mark Oberlausitz.

In der Frühzeit wurde sie von Siedlern aus fränkischen Gauen erschlossen und urbar gemacht, die friedlich gründeten und rodeten neben den nur im Flachlande und Flußtälern anzutreffenden Slawendörfern. Platz war reichlich vorhanden, das Land war reich und dünnbesiedelt. Durch fleißiger Hände Arbeit und eine gute Regentschaft kluger Kaiser, wir denken nur an Karl IV. und Rudolf II., blühte das Land, doch Grenzen bestimmten es immer.

Schon 1084 fiel die Oberlausitz an Meißen und blieb dort bis 1135. Das wiederholte sich 1143, bis sie 1153 als Reichslehen erneut an den böhmischen Herzog kam. Hier verblieb sie genau einhundert Jahre und kam 1253 als eine Mitgift zu Brandenburg. Ausgeschlossen von dieser Regelung blieb das Zittauer Ländchen weiterhin bei Böhmen. 1268 wurde die restliche Markgrafschaft in die Länder Bautzen und Görlitz geteilt. 1319 kamen Bautzen und 1346 Görlitz an Böhmen zurück.

Die nächste und bis heute spürbare Zäsur erlebte die Oberlausitz 1635, als sie als Tauschobjekt im Prager Frieden an das Königreich Sachsen fiel. Dort verblieb sie und teilte dessen Geschichte. Böhmen blieb bei den Habsburgern und somit ein Kronland Österreich-Ungarns. Nun war die Grenze geographisch und geschichtlich endgültig, nur ihre Diffusionsfähigkeit variierte …

ČESKÁ VĚTEV

Hlavní vlastností hranice je to, že rozděluje. Jiná vlastnost, že spojuje dohromady věci patřící k sobě, tím, že se distancuje od jiných; v pravém slova smyslu se odděluje/vymezuje od ostatních. Význam slova z historie jazyka to výstižně definuje jako „konec, ke kterému směřuje země". Žádná hranice přece není bez prolínání.

S přijetím křesťanství za vlády českého vévody svatého Václava I. se stalo České království, část Svaté říše římské, Německým státem. K Čechám patřily od roku 1076 vedle Moravy a Slezska také území Horní Lužice. V pravěku ji rozvíjeli a zpřístupňovali pro zemědělství osadníci z franských žup, kteří nenásilně zakládali a káceli poblíž slovanských vesnic, které se nacházely pouze na planinách a v údolí řek. Místa bylo dostatek, země byla bohatá a řídce osídlená. Díky pilné ruční práci a dobrému regentství chytrých císařů, máme na mysli pouze Karla IV. a Rudolfa II., země vzkvétala. Hranice však vždy rozhodovaly. Již roku 1084 připadla Horní Lužice k Míšni (až do roku 1135). To se opakovalo v roce 1143, až v roce 1153 opětovně připadla jako říšské léno českému vévodovi. Tak to zůstalo přesně sto let a v roce 1253 připadla jako věno Braniborsku. Žitavská zemička, vyňata z tohoto nařízení, zůstala nadále Čechám. V roce 1268 byl zbytek markrabství rozdělen mezi země Budyšín (Bautzen) a Zhořelec (Görlitz). V roce 1319 připadl Budyšín a v roce 1346 Zhořelec zpět Českým zemím. Další a až do dnešní doby znatelnou cézuru zažila Horní Lužice v roce 1635, kdy připadla jako výměnný objekt v době Pražského míru království Saskému. Zde je až do teď a dělí jeho historii. Čechy zůstaly Habsburkům a tím korunní zemi Rakousko-Uhersko. Takže hranice platila jen geograficky a historicky, měnila se pouze její schopnost difuze/prolínání …

Chtěl bych na příkladu historie české větve mojí rodiny z divokých dvacátých let vyprávět, jak si byla tato rodová linie blízká a přesto tak vzdálená. Příběh začíná mým pra-pra-pra-dědečkem, pracovníkem v kamenolomu Wilhelmem Hartigem (1847–1908) z Petersdorfu, který někdy v 70. letech 19. století poznal v saském Jonsdorfu švadlenu Auguste Gerlach (1849–1920), kterou si vzal za ženu. Byli chudí a žili po celý život v Jonsdorfu v pronájmu, poslední desetiletí na adrese Pochebachweg 15. V roce 1878 se jim narodila dcera, kterou pokřtili (evangelicko-luteránská církev) na jméno Anna Hartig. Nebyla jedináčkem, měli další děti, které tvořili další rodové linie a dodnes ještě žijí v Jonsdorfu a Bertsdorfu. Na ně už však nemám žádný kontakt, protože už ani moje matka s nimi neudržovala vztah. Pro mě to jsou již úplně cizí lidé. Avšak od té doby zůstává další pokrevní linie obdivuhodně přehledná ….

Ich möchte, eingebettet in das turbulente zwanzigste Jahrhundert, exemplarisch die Geschichte des böhmischen Zweiges meiner Familie erzählen, der nah und doch so fern war. Sie beginnt mit meinem Ur-Ur-Ur-Großvater, dem Steinbrucharbeiter Wilhelm Hartig (1847–1908) aus Petersdorf, der irgendwann in den siebziger Jahren des neunzehnten Jahrhunderts, im sächsischen Jonsdorf, die Schneiderin Auguste Gerlach (1849–1920) kennenlernte und ehelichte. Sie waren und blieben arm und wohnten zeitlebens in Jonsdorf zur Miete, dort die letzten Jahrzehnte am Pochebachweg 15.

Sie bekamen 1878 eine Tochter und tauften sie, evangelisch-lutherisch, auf den Namen Anna Hartig. Sie blieb kein Einzelkind, da waren weitere, die wieder Zweige gründeten, die heutigentags noch in Jonsdorf und in Bertsdorf wohnen, zu denen nun aber endgültig die Verbindung abreißt, da meine Mutter zu ihnen noch einen losen Kontakt pflegt, mir jedoch sie völlig fremde Menschen sind. Doch von da ab blieb die weitere Blutlinie erstaunlich übersichtlich …

Anna Hartig wuchs heran und lernte den Beruf einer Schneiderin. Sie war schön und es ist das Vorrecht der Jugend, lebenslustig zu sein. Am 22. August 1903 brachte sie meinen Urgroßvater Alfred Hartig als uneheliches Kind zur Welt. Spärlich nur sind die Angaben über den Vater, Hermann Winkler, Maler aus Neusalza-Spremberg, mehr nicht, gerade daß er noch seinen Vornamen mitgab, den Zweitnamen, den nie benutzten …

Wer weiß heutzutage, wie man Anfang des zwanzigsten Jahrhunderts über eine junge, hübsche, arme, alleinstehende Mutter eines unehelichen Kindes dachte? Doch wie dem auch sei, ihr Schicksal wendete sich bald. Schon kurz nach der Geburt des Jungen, den immer alle nur Fred nannten, lernte sie ihren zukünftigen Mann kennen, Vincenc Janota (1878–1950).

Anna Hartig vyrostla a vyučila se také krejčovou. Byla pohledná a to je výsada mladých, byla veselá a užívala si života. Dne 22. srpna 1903 ji jako nemanželské dítě pomohl přivést na svět můj pradědeček Alfred Hartig. Skromné jsou pouze záznamy o otci, Hermannu Winklerovi, malíři s Neusalza-Sprembergu. Více o něm nevíme, snad jen to, že si ještě přidělil své křesní jméno, své druhé jméno, které nikdy nepoužíval …

Was heutzutage ganz normal klingt, damals war es eine Seltenheit, im böhmischen Grenzgebiet mit ausschließlich deutschen Bewohnern auf einen Tschechen zu treffen. Sie heirateten und aus Anna Hartig wurde Anna Janota, nicht Janotova, wie ihr Grabstein noch heute erzählt. Zusammen zogen sie auf die andere Seite der Grenze in das nahgelegene Niederlichtenwalde in Böhmen.
Aber auch hier blieben sie arm und wohnten nur zur Miete. Anna bekam noch kurz darauf zwei weitere Kinder, ein Mädchen, dem sie den böhmischen Namen Boschena (1904–1986), und einen Jungen, dem sie den deutschen Namen Rudolf (1905–1976) gab.

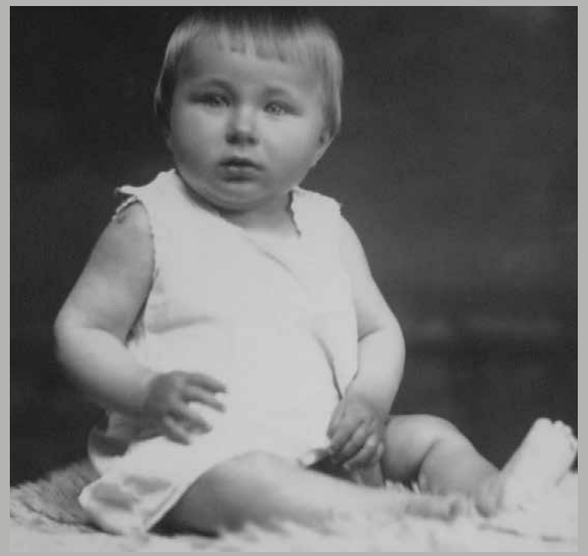

Boschena als Kleinkind

Es gibt eine einzige Photographie, die die ganze Familie Janota zeigt, es ist das einzige erhaltene Bild Vincenc Janotas und auch das einzige, welches meine Ur-Ur-Großmutter jung zeigt. Vorn rechts sitzt mein Urgroßvater Fred, der mir als zeitlicher Fixpunkt dienen möge, vielleicht sieben, vielleicht

Kdo dnes ví, co si mysleli začátkem 20. století o mladé, krásné, chudé a osamocené matce nemanželského dítěte? Jak to tak většinou bývá, její osud se zanedlouho změnil. Již krátce po narození chlapce, kterého všichni oslovovali pouze Fred, poznala svého budoucího muže Vincence Janotu (1878–1950). Dnes to zní úplně normálně, ale tehdy byla vzácnost potkat na českém území s výhradně německými obyvateli českého občana. Anna s Vincencem se vzali a z Anny Hartig se stala Anna Janota, ne Janotová, jak dnes stojí na jejím náhrobním kameni. Společně se přestěhovali na druhou stranu hranice do blízké Dolní Světlé (německy Niederlichtenwalde) v Čechách.

Rudolf Janota als Kleinkind, etwa 1906

Ale také zde zůstali chudí a bydleli jen v podnájmu. Anna krátce na to porodila dvě další děti, děvčátko, kterému dali jméno Božena (1904–1986) a chlapce, kterého pojmenovali německým jménem Rudolf (1905–1976).

Etwa 1910–1914 die Familie Janota. Von links: vorn Rudolf Janota, neben ihm Alfred Hartig und in der hinteren Reihe ein unbekanntes Mädchen, neben ihr Vincenc, Anna und Boschena Janota

zehn Jahre alt; neben ihm Rudi, neben Anna Boschena, aber neben Vincenc? Brachte auch er ein Kind mit in die Ehe oder war es eine Verwandte? Wir wissen es nicht mehr.
Mein Urgroßvater schien mit seinem Stiefvater nicht zufrieden gewesen sein, er behielt seinen Familiennamen und war am allerliebsten drüben im Sächsischen, bei seiner Großmutter Auguste in Jonsdorf. Ein Bild zeigt sie vor dem Haus. Fred steht neben Oma Auguste und drei anderen Kindern. Hier war er am liebsten, hier wohnte er und hier in Jonsdorf ging er auch ab 1910 in die Volksschule. Diese verließ er im Frühjahr 1918 und wurde Maler, so wie auch sein schattenhafter Vater einer war. Er ging in die

Existuje pouze jedna fotografie, která představuje celou rodinu Janotových. Je to jediný dochovaný snímek Vincence Janoty a také jediný, který ukazuje moji pra-pra-babičku mladou. Vpředu zprava sedí můj pradědeček Fred, který by mohl posloužit jako časový fixní bod, na fotce má asi 7 nebo 10 let; vedle něj Rudi, vedle Anna Božena a kdo je to vedle Vincence? Přivedl do vztahu také své dítě nebo to byla nějaká příbuzná? To už bohužel nevíme.
Můj pradědeček nevypadal, že by byl se svým otčímem spokojený. Dostal jeho jméno a byl ze všeho nejraději na druhé straně v Sasku, u své babičky Auguste

Alfred und Auguste Hartig, etwa 1910

Auguste Hartig in Jonsdorf auf dem Pochebachweg 15, etwa 1910, links von ihr Alfred Hartig

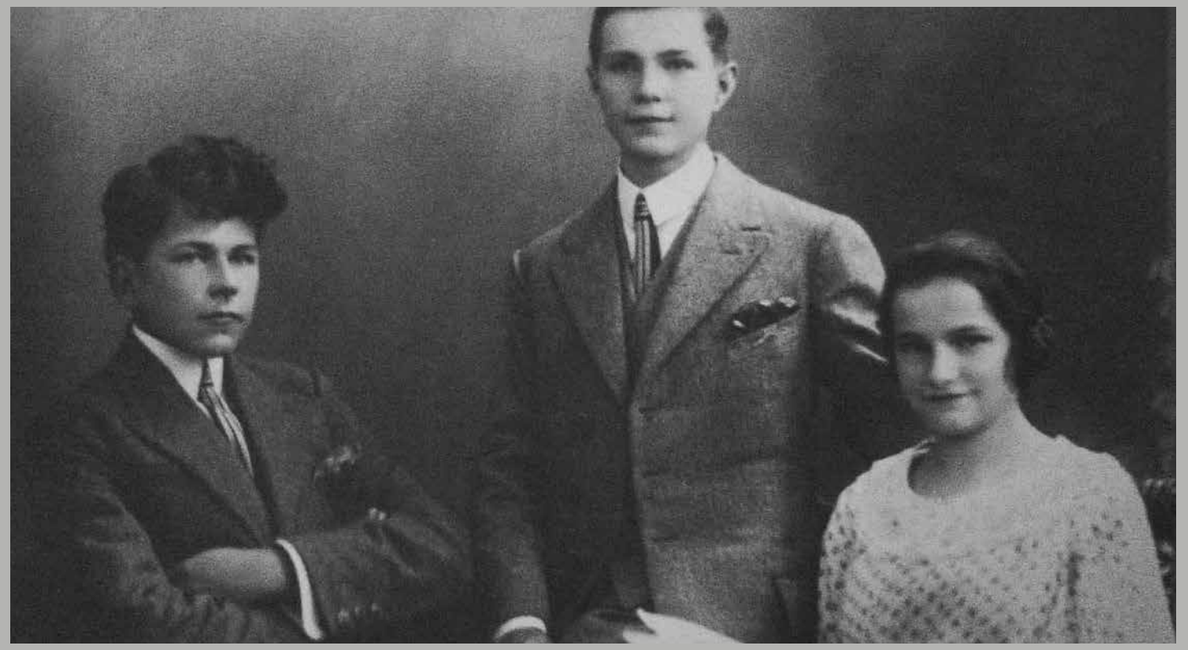

Alfred Hartig und Rudolf Janota, etwa 1923

Lehre bei Meister Lisakowsky in Hirschfelde. Der Weg ist weit, knapp achtzehn Kilometer, die Zeit war hart, es war Krieg und die Kohlrübenwinter bestimmten noch immer das Leben der Menschen. Doch der Meister war gut und hatte ein Einsehen, Opa bekam dort eine Kammer zugewiesen und brauchte nach Feierabend nicht mehr den weiten Weg zurück. Früh sparte er auf ein Fahrrad und war nun schneller wieder zu Hause. Der Große Krieg schrammte an Opa glücklich vorbei. Wäre er ein Jahr älter gewesen, hätte man ihn gezogen, erzählte er mir …

1920 starb die geliebte Großmutter Auguste. Im Jahr darauf wurde Opa zum Gesellen ernannt und für ihn begannen die für die zwanziger Jahre typischen Lebensumstände, Kurzbeschäftigung und Arbeitslosigkeit.

v Jonsdorfu. Jedna fotka ji zachycuje před domem. Fred stojí vedle babičky Augusty a jsou zde další tři děti. Zde byl nejraději, zde bydlel a také chodil v Jonsdorfu od roku 1910 do lidové školy. Tu opustil na jaře v roce 1918 a stal se malířem, stejně, jako byl jeho otec, který byl spíše jako stín, protože nebýval moc doma.

Nastoupil do učení u mistra Lisakowského v Hirschfeldu. Cesta tam byla dlouhá, skoro 18 kilometrů, časy byly těžké, byla válka a v zemi zavládl hladomor, což rozhodovalo o životu lidí. Mistr byl však dobrý člověk a měl pochopení. Dědečkovi zde přidělili komoru a tak tu zůstával přes noc. Brzy si našetřil na kolo a byl hned rychleji zpět doma. Děda úspěšně unikl té velké válce. Vyprávěl mi, že kdyby byl jen o rok starší, tak by ho povolali do armády …

Er wohnte zwar in Zittau, aber nun war ihm die Familie in Niederlichtenwalde doch wieder näher gerückt und er häufiger dort. Eine Studioaufnahme von etwa 1920 zeigt die Geschwister in symbolträchtiger Pose.

Überhaupt mehren sich die Photos nun wieder leicht, zeigen jetzt auch entspannte Alltagsbilder, jenseits des Stiles starre Atelieraufnahmen.

Woran mag das liegen? War vielleicht Vincenc gar selbst ein Photograph und ist deshalb so selten vor der Linse zu finden? Opa photographierte jedenfalls hervorragend, hatte er von seinem Stiefvater gar die Leidenschaft dafür? Ein weiteres Bild zeigt uns die Brüder Rudolf und Alfred im guten Gewande und ganz entspannt sitzen sie auf einer Waldwiese und Opa zeichnet in ein Entwurfsheft.

V roce 1920 zemřela milovaná babička Augusta. Rok na to byl dědeček jmenován tovaryšem a začali mu pro 20. století typické životní komplikace, zkrácené úvazky a nezaměstnanost.

Sice bydlel v Žitavě, ale rodina v Horní Světlé mu byla prostě bližší a on pobýval častěji u nich. Snímek v ateliéru kolem roku 1920 znázorňuje sourozence v symbolické póze.

Celkově se fotografie nyní opět trochu zvětšují, ukazují teď také uvolněné snímky ze všedního dne, namísto ustrnulých snímků z ateliéru. Na čem by to asi mohlo záviset? Byl snad Vincenc dokonce sám fotograf, a proto je zřídka kdy zachycen na snímcích? Děda každopádně vynikal ve fotografování, získal snad tuto

Rudolf Janota Anfang der zwanziger Jahre

Boschena Janota Anfang der zwanziger Jahre.

Er konnte brillant skizzieren und schmiedete ganz passabel Reime. Doch während ich von Opa eine ganze Menge weiß, bleiben seine Geschwister im Dunkeln. Ich habe schöne Photographien, weiß von ihnen, wie sie aussahen, doch ihr menschliches Bild bleibt zeitlebens blaß. So bleibt mir nur, mich am Gerüst des Lebens meines Urgroßvaters entlangzuhangeln.

Alfred Hartig lebte und arbeitete in Zittau. Sicherlich hat er oft seine böhmische Familie besucht, wie die Photographien beweisen, doch sein Lebensmittelpunkt lag in Deutschland. Mit den für manche Völker glücklichen, für andere Völker weniger glücklichen Ereignissen des Jahres 1918 änderte sich auch für Alfred Hartig etwas. Besaß er bis dahin die Staatsbürgerschaft der Habsburger Doppelmonarchie, Österreichs, hatte er nun die tschechische Staatsbürgerschaft, besser

vášeň dokonce od svého nevlastního otce? Další obrázek nám ukazuje bratry Rudolfa a Alfreda v pěkných šatech a zcela uvolněné jak sedí na louce u lesa a děda si kreslí do skicáku.

Uměl skvěle skicovat a vymýšlel zcela obstojně rýmy. Přesto, že toho o dědovi vím hodně, zůstávají jeho sourozenci v mlze. Mám hezké fotografie, vím, jak moji předci vypadali, přesto představa o tom, jací byli lidé, zůstává odjakživa nejasná a bledá. Nezbývá mi nic jiného, než se se zaměřit na život mého pradědečka. Alfred Hartig žil a pracoval v Žitavě. Jistě často navštěvoval svoji českou rodinu, jak dokazují fotografie. Přesto pro něj bylo středobodem života Německo. Událostmi roku 1918, které byly pro některé národy šťastnými, pro jiné národy méně šťastnými, se něco změnilo i pro Alfreda

gesagt, die der Ersten Tschechoslowakischen Republik und tauchte in den Statistiken unter, als der deutschen Minderheit in Böhmen zugehörig, später verallgemeinernd die Sudetendeutschen genannt. Einer von dreieinhalb Millionen … Und dann kam auch für ihn die Zeit, durch die jeder junge und gesunde Mann einst gehen mußte: der Wehrdienst. Opa leistete ihn ab im slowakischen Heer, beim Infanterieregiment 39 in Preßburg, von 1923 bis 1925.

Ein Bild zeigt uns Boschena als junge Frau, ernst und schön. War sie Schneiderin, wie ihre Mutter, oder ging sie in eine der zahlreichen Fabriken arbeiten? Arbeitete Rudolf im Forst oder auf einem Hof? Während das Leben seiner Familie völlig im Dunkeln liegt, gründete Alfred Hartig die eigene, mir wohlbekannte.

Hartiga. Vlastnil do té doby státní občanství Habsburské dvojmonarchie Rakouska (K. u. K, císařství a království) měl pouze české státní občanství, lépe řečeno, občanství První československé republiky. Ve statistikách zmizel jako příslušník německé menšiny v Česku, později zevšeobecněné na Sudetské Němce. Jeden ze tří a půl milionu …

A pak přišla i pro něj doba, během které musel každý mladý a zdravý muž jednou odejít: vojenská služba. Děda ji odsloužil ve slovenské armádě, při pěchotě 39 v Bratislavě (tehdy Prešpurk) v letech 1923 až 1925.

Obrázek nám ukazuje Boženu jako mladou ženu, vážnou a krásnou. Byla švadlenou, jako její matka, nebo šla pracovat do jedné z několika fabrik? Pracoval Rudolf v lese nebo na statku?

Alfred Hartig, mit Kreuz, als Soldat in der slowakischen Armee, 1923–1925

Wie nicht anders zu erwarten, kehrte er nach Beendigung seines Wehrdienstes nach Zittau zurück. Wieder wechselten sich Kurzbeschäftigungen und Arbeitslosigkeit ab. 1925 lernte er seine Frau kennen, meine Urgroßmutter Gertrud Hartmann (1906–1972) aus Olbersdorf. Im Jahr darauf kam meine Großmutter Ingeborg Hartig (1926–2003) zur Welt. Die junge Familie bewohnte eine kleine dunkle Wohnung auf der Zittauer Frauenstraße. Die Zeit war hart und das Leben voller Glück und Trauer, die nah beieinander lagen. Gertrud war eine kleine schlanke Frau. Das Familienstammbuch spricht von der Tochter Annelies, die 1933 nach nur vier Tagen starb. Weitere Totgeburten folgen, die letzte 1946, da war Gertrud vierzig Jahre alt. So blieb es bei einem Kind …

Zatímco je život jedné rodiny neznámý, založil Alfred Hartig vlastní, mě dobře známý. Neočekávali bychom nic jiného, než se se po skončení služby v armádě vrátí do Žitavy. Znovu se mění krátké úvazky a nezaměstnanost. V roce 1925 poznal svoji ženu, moji prababičku Gertrudu Hartmann (1906–1972) z Olbersdorfu. Rok na to přišla na svět moje babička Ingeborg Hartig (1926–2003). Mladá rodina obývala malý tmavý byt na žitavské Frauenstraße (název ulice). Časy byly těžké a život byl plný štěstí a smutku, které se často prolínaly. Gertruda byla malá štíhlá žena. Rodinná kronika vypráví o dceři Annelies, která zemřela v roce 1933, pouhé čtyři dny po narození. Následují další děti, které se narodily mrtvé. Poslední v roce 1946, to už měla Gertruda 40 let. Takže nakonec měli jen jedno dítě …

Alfred Hartig als slowakischer Soldat

Sie heirateten 1929 in der Kirche zu Olbersdorf. 1931 zogen sie in die helle und komfortable Neubauwohnung auf der Weststraße 34, die sie bis zu ihrem Tode bewohnten. Mein Pinsel-Opa, der er nun mehr denn je war, strebte weiter. Er setzte sich wieder auf die Schulbank und wurde Meister. 1934 war das und noch im gleichen Jahr gründete er seine eigene Firma, zusammen mit einem Partner „Thum & Hartig“. Gertrud führte die Bücher. Die Zeit des wirtschaftlichen Aufschwunges der dreißiger Jahre machte um die kleine Malerfirma mit drei Angestellten keinen Bogen, in die Wohnung kamen feine Möbel, dem ein guter Photoapparat und 1938 dann der Kauf eines Motorrades folgten.

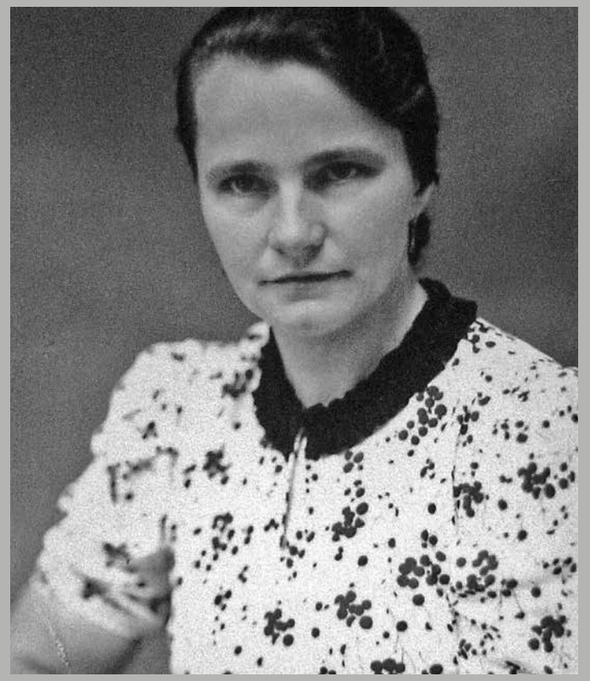

Boschena Janota als junge Frau, 1925

Vzali se v roce 1929 v kostele u Olbersdorfu. V roce 1931 se přestěhovali do světlého a komfortního nově postaveného bytu v ulici Weststraße 34, kde žili až do její smrti. Můj děda-malíř pokojů, kterým byl víc než vše jiné, se snažil dál. Znovu se posadil do školní lavice a stal se mistrem. Bylo to v roce 1934, ještě ten samý rok založil spolu s jedním partnerem svoji firmu „Thum & Hartig“. Gertruda vedla knihy. Doba hospodářského rozmachu 30. let se nevyhnula ani malé malířské firmě se třemi zaměstnanci. Do bytu přibyl pěkný nábytek, následoval ho kvalitní fotoaparát a v roce 1938 také koupě motocyklu. Od onoho roku, kdy děda konečně dostal německé státní občanství, stagnovala také hranice v bezvýznamnou hranici žup, pro každého vždy měnitelnou. Vzdálenost se zmenšila a často se jezdilo na návštěvy do Čech.

Besuch in Niederlichtenwalde 1941, links Rudolf, Anna und Boschena Janota, und rechts Gertrud, Alfred und Ingeborg Hartig

Anna Janota und ihre Kinder

Ab jenem Jahr, das Opa endlich die deutsche Staatsangehörigkeit bescherte, war auch die Grenze zur Bedeutungslosigkeit einer Gaugrenze verkümmert, allzeit durchlässig für jedermann. Die Entfernung war geschrumpft und oft fuhr man nach Böhmen zu Besuch. Mit Kriegsausbruch 1939 wurde der Kompagnon Paul Thum eingezogen. Opa betrieb die Firma allein weiter, doch 1940 zog man auch ihn. In den ersten Kriegsjahren diente er als Hundeführer im 2. Landschutzbataillon 387 in Flandern und Nordfrankreich. Er photographierte die Schiffswracks vor der holländischen Küste und erzählte mir, wie er auf den Schlachtfeldern des Großen Krieges noch die Wracks der deutschen Panzerkampfwagen A7V vor sich hin rosten sah oder wie am Kanal die weißen Kreidefelsen von Dover in der Sonne gleißten. Doch wann immer er in dieser für ihn friedlichen Zeit auf Heimaturlaub gehen konnte, machte er das. Auf einem anderen Bild jenes Tages sitzt Anna mit ihren drei Kindern vorm Haus in der Sonne. Rudolf trägt einen guten Anzug, überhaupt sind alle gut gekleidet. Hatte vielleicht auch er gerade Fronturlaub?

Wieder fehlt Vincenc, so daß anzunehmen ist, daß er die Aufnahmen machte. Überhaupt scheint es auch ihnen etwas besser gegangen zu sein, konnten sie sich doch kurz darauf endlich ein eigenes Haus kaufen, in Krombach an der Dorfstraße 59, unweit Kirche und Kretscham. Doch auch im Leben Boschenas änderte sich etwas. Lange Zeit war sie, die wunderschöne und nun doch fast vierzig Jahre

S vypuknutím války v roce 1939 byl společník Paul Thum povolán do vojenské služby. Dědeček provozoval firmu dál sám, ale v roce 1940 ho povolali také. V prvních letech války sloužil jako psovod ve druhém Praporu zemských střelců 387 ve Vlámsku (Flandrech) a v severní Francii. Fotografoval před holandským pobřežím vraky lodí a vyprávěl mi, jak viděl rezavět na bitevních polích té velké války ještě vraky německých tanků A7V a jak se v průplavu ve sluníčku blýskaly křídově bílé skály Doveru. Ale kdykoliv mohl v těchto pro něj klidných časech odjet na dovelenou domů, udělal to. Na jiném obrázky onoho dne sedí Anna se svými třemi dětmi před domem na sluníčku. Rudolf se oblékl do pěkného obleku, vlastně jsou všichni vhodně oblečení. Měl také on zrovna volno z fronty? Zase chybí Vincenc, takže předpokládám, že je fotografuje. Celkově to vypadá, že se jim dařilo lépe, mohli si dokonce krátce na to koupit svůj vlastní dům v Krompachu v ulici Dorfstaße 59, nedaleko kostela a krčmy.

I v životě Boženy se přece také něco změnilo. Dlouhou dobu zůstala neprovdaná, ačkoliv byla překrásná a měla jen kolem 40 let. Potom se na dálku provdala za vojáka Hartwiga (podobnost tohoto jména s „Hartig" nám v tom dělá trochu chaos). Krátce na to padl ve válce. To, co zůstalo, bylo pouze jméno: Božena Hartwigerová.

Také štěstí dedečka-malíře pokojů netrvalo věčně. V roce 1943 ho přeřadili ke 2. Divizi horských myslivců „Edelweiß" („Alpská protěž") a nasadili ho na Východní frontu, na Kubanbrückenkopf (náhradní postavení vojsk před frontou

alte Frau, seltsamerweise unverheiratet geblieben, da gab sie per Ferntrauung einem Soldaten Hartwig ihre Hand (die Ähnlichkeit dieses Namens mit „Hartig“ sorgte selbstredend für manche Verwirrung). Bald darauf fiel er. Was blieb, war der Name: Boschena Hartwigerova.

Doch auch Pinsel-Opas Glück hielt nicht ewig an. 1943 wurde er versetzt zur II. Gebirgsjägerdivision „Edelweiß“ und eingesetzt an der Ostfront, auf dem Kubanbrückenkopf und der Krim. Dort wurde er am Unterkiefer schwer verwundet. Dies brachte ihm das „Eiserne Kreuz“ II. Klasse und einen längeren Genesungsaufenthalt in den Alpen. Im April 1945 wurde der Oberjäger Hartig als Genesender demobilisiert und in die Heimat entlassen. Auf den Bildern aus der Zeit nach dem Krieg sieht Opa seinem Vorkriegs-Ich gleich: Die Chirurgen damals haben wahre Wunder vollbracht. Ein weiteres Wunder war es, daß er im Chaos des Zusammenbruchs unbehelligt nach Zittau gelangte, wo er Anfang Juni eintraf.

Hier fanden sich die drei glücklich wieder zusammen. Dennoch standen sie vor den Trümmern ihrer Existenz. Eine verirrte Granate hatte die Malerwerkstatt getroffen und die Büroausrüstung und alle Wertsachen, inklusive seiner geliebten Puch, hatten die Sowjetsoldaten mitgenommen, als sie nach der Kapitulation die Stadt tagelang plünderten. Es war großes Glück, daß seinen beiden Frauen nichts Schlimmeres passierte. Überall Unordnung, Unrecht und überall lagen besoffene Russen herum. Schon zwei Wochen später meldete er sich bei der neugegründeten Ordnungspolizei. In den ersten Wochen seines Dienstes, erzählte er mir, war es seine ausschließliche Aufgabe, die betrunkenen Sieger überall zusammenzulesen und bei ihren Einheiten abzuliefern. Irgendwann besserten sich die Zeiten.

Die ersten sowjetischen Traktoren wurden am Zittauer Bahnhof entladen und Opa half dabei. Tatkräftig arbeitete er am Aufbau mit und setzte sich noch oft auf die Schulbank, wenn es notwendig war, wenn ihm neue Aufgabenbereiche zugewiesen wurden. So wurde er Zittaus

na Tamaňském poloostrově na jihu Ruska, které by bylo v případě nepřátelského průlomu zajato) a na poloostrov Krym. Zde si těžce zranil spodní čelist. Toto zranění ho mu přineslo „železný kříž“ druhé třídy a dlouhou rekonvalescenci v Alpách. V dubnu 1945 byl jako vyléčený demobilizován a propuštěn domů. Na fotkách z doby před válkou vypadá děda úplně stejně jako po válce: Chirurgové tenkrát vykonali opravdový zázrak. Dalším zázrakem bylo, že ve zmatku z kolapsu klidně dorazil do Žitavy, odkud začátkem června vyrážel.

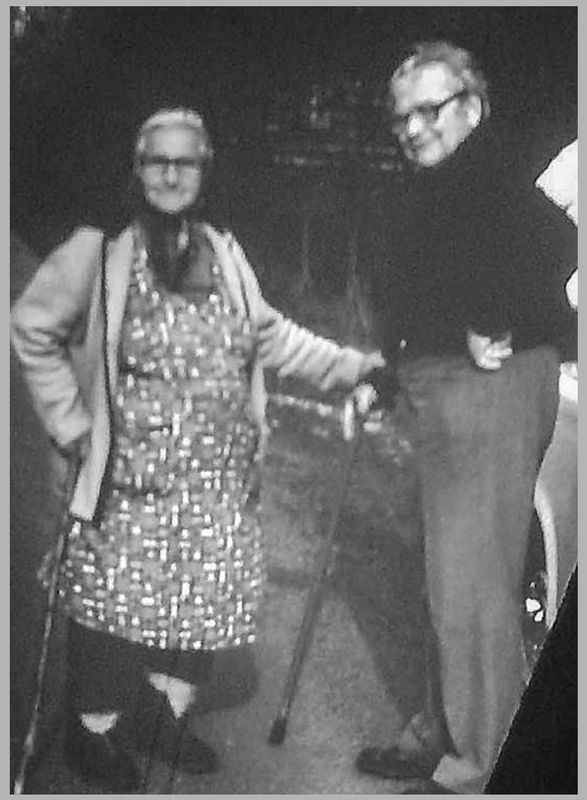

Ein letztes Bild der Geschwister 1985

Sprengmeister und manch Industriegebäude und alter Schornstein fiel unter seinen Händen fachgerecht in sich zusammen. Er wurde Zittaus Feuerwerker und hat bei Großveranstaltungen seine flüchtigen Bilder in den Himmel gezeichnet. Er arbeitete bei der Kampfmittelbeseitigung und sorgte dafür, daß etliche tödliche Fundstücke weitab detonierten.

In seiner Freizeit war er mit seiner Kamera als Stadtchronist unterwegs und hat viele Bilder aus Zittau und dem Kreis hinterlassen. Er baute wunderschöne Schiffsmodelle und war, selbst Maler, mit den großen Oberlausitzer Malern Adolph Schorisch und Hans Lillig bekannt. Und wann immer in seinem Freundes- und Bekanntenkreis Not am Mann war, zog er sich das Weißzeug an, hängte Farbeimer, Werkzeugtasche und eine lange Bockleiter an sein Fahrrad und dann ging er das tun, was er zeitlebens am liebsten tat: Er malerte. Seine Tochter heiratete 1949 den Maurer und ehemaligen Kradmelder Helmut Paul (1919–2007) aus Oberseifersdorf. Damit erlosch die Linie der Hartigs. Als 1951 meine Mutter Heike Paul zur Welt kam, wurde Pinsel-Opa Großvater. Hier wird von keinen Komplikationen berichtet, dennoch blieb meine Mutter Einzelkind.

Und die Familie in Böhmen? Als sich 1945 der Vorhang herabsenkte und die deutschen Bewohner vertrieben wurden, durfte sie bleiben. Doch die Grenze war auferstanden, mächtiger als je zuvor, gar als Staatsgrenze wieder. Freie Übertritte waren verboten. Unerreichbar weit lag das nahe Krombach … In einem Lebenslauf von 1947 schreibt der Polizeimeister Hartig: „Meine Mutter Anna Janota geb. Hartig, wohnhaft Krombach, Nummer unbekannt CSR, ohne Verbindung“.

Ob er in diesen dunklen Jahren heimlich manchmal rüberging, abends oder nachts, orts- und sprachkundig wie er war? Fast wünschte ich es mir, aber es ist wohl Fiktion. Zu wenig paßte es zu dem Bild Alfred Hartigs, das ich von ihm habe. 1956 lockerten sich die Reisebeschränkungen endlich und erlaubten nun einen visapflichtigen Grenzübertritt.

Zde se všichni tři šťastně setkali. Přesto stáli před troskami své existence. Jeden zbloudilý granát zasáhl malířskou dílnu a všechno kancelářské vybavení a cenné věci včetně jeho oblíbeného motocyklu zn. Puch zabrali sovětští vojáci, když po kapitulaci plenili město. Bylo velkým štěstím, že se jeho ženě a dceři nic špatného nestalo. Všude byl nepořádek, bezpráví a všude se váleli opilí Rusové.

Už o dva týdny později se hlásil u nově zřízené pořádkové policie. Vyprávěl mi, že v prvních týdnech služby bylo jeho výhradním úkolem sbírat všude možně opilé vítěze války a vracet je k jejich jednotkám. Jednoho dne se časy zlepšily. První sovětská pásová vozidla byla vyložena na žitavském nádraží a děda u toho pomáhal. Výkonně spolupracoval na montáži a posadil se ještě hodně krát do školní lavice, když to bylo nutné, a když mu byly přiděleny nové oblasti působnosti. Tak se z něj stal žitavský odborník na demolici. Pod svými rukami nechával odborně spadnout průmyslové budovy a staré komíny. Stal se žitavským pyrotechnikem a maloval při velkých akcích své pomíjivé obrazy do mraků. Pracoval u likvidací válečných prostředků a postaral se o to, že vybuchly některé životu nebezpečné nálezy daleko od lidí. Ve svém volném čase putoval jako městský kronikář se svým fotoaparátem a pořídil spoustu snímků Žitavy a okolí. Stavěl překrásné modely lodí a jako malíř se osobně znal s velkými hornolužickými malíři Adolphem Schorischem a Hansem Lilligem. A vždy, když byla v jeho okruhu přátel a příbuzných nouze o muže, oblékl se do bílého malířského mundúru, pověsil si kbelík s barvou, tašku s nářadím a dlouhé štafle na kolo a šel dělat, co ho odjakživa nejvíc bavilo: šel natírat/malovat pokoje. Jeho dcera se vdala v roce 1949 za zedníka a někdejšího vojenského posla Helmuta Paula (1919–2007) z Oberseifersdorfu. Tím zanikla linie rodu Hartigů. Když se narodila v roce 1951moje matka Heike Paul, stal se z malíře pokojů dědeček. Nehovoří se nikde o žádných komplikacích, přesto zůstala moje maminka jedináčkem.

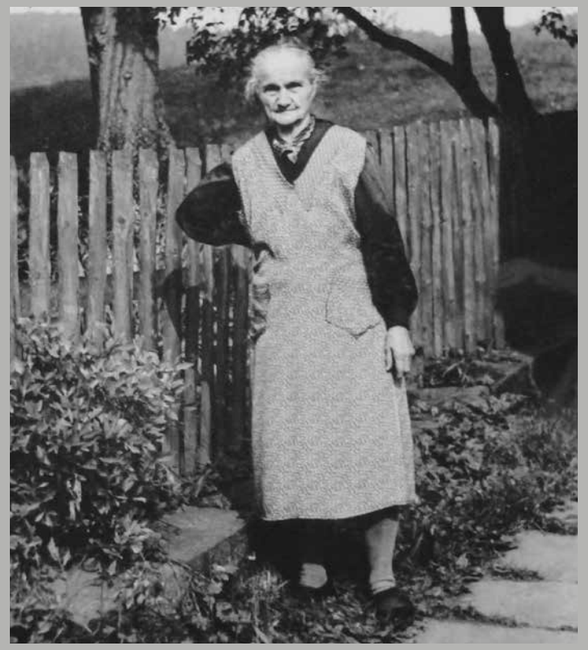

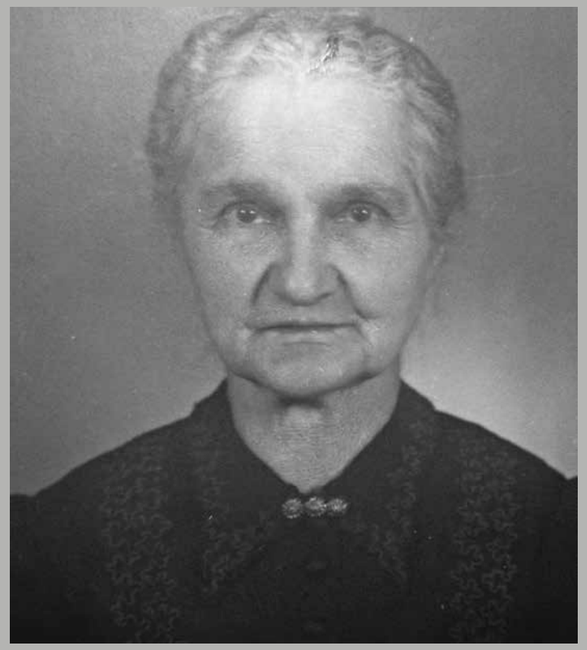

Anna Janota 1958

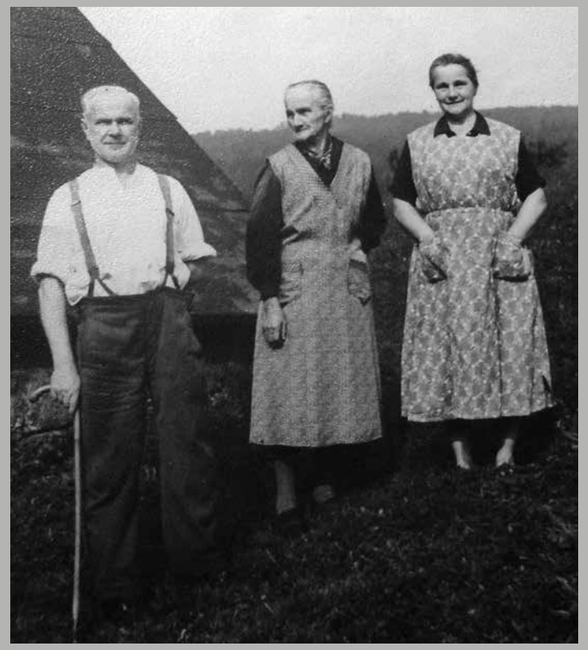

Anna, Rudolf und Boschena 1959 in Krombach

In jenem Jahre auch kaufte Opa einen Roller „Wiesel“ und besuchte seine Familie wieder häufiger, so zum 80. Geburtstag seiner Mutter. Aber der Weg war weit, von Zittau nach Seifhennersdorf, rüber nach Warnsdorf, über den Schöber und dann nach Krombach – eine kleine Weltreise.

Und die Krombacher? Wie und wovon lebten sie, wie kamen sie durch diese Jahre? Das ist verschüttet, nur die Photographien blieben. Zwei Bilder, die mit 1959 unterschrieben sind, zeigen die drei vor ihrem Haus stehend und hinten, wo der Keller in den Hang gebaut ist, es ist Wochentag, niemand trägt einen Sonntagsstaat, die Frauen sind in Schürzen, Rudolf hemdsärmlig am Stock. Auf einem Bild aus dem Jahre 1965 ist Anna deutlich gealtert. Sie stehen vor der Tür des Windfangs, Boschena hält ihrer Mutter Hand, Rudolf wieder im Unterhemd, heute würde man Poloshirt dazu sagen, Hosenträger darüber, nun ohne Stock. Sie sehen ärmer aus. 1970 stirbt Anna Janota. Sie findet ihre letzte Ruhestätte auf dem Krombacher Friedhof, Seite an Seite neben ihrem Mann. Es fehlte nicht viel Zeit und Anna hätte noch ihren Ur-Ur-Enkel kennenlernen können, denn 1972 heiratete Heike Paul einen Offiziersschüler aus dem fernen Leipzig und ich trete im Sommer jenes Jahres in diese Geschichte ein. Viel weniger Zeit fehlte bei Gertrud Hartig. Sie starb nur wenige Monate vor meiner Geburt. Nun war mein Pinsel-Opa Witwer und kümmerte sich hingebungsvoll und ausdauernd um seinen Urenkel. Für mich waren es herrliche Jahre, nirgendwo lieber war ich, als bei ihm. Rudolf Janota stirbt 1976 und wird links von seinen Eltern

A co rodina v Čechách? Když se v roce 1945 klesla opona a němečtí obyvatelé byli vyhnáni, mohla rodina zůstat. Hranice přesto povstaly z mrtvých, silnější než kdy dříve, dokonce zase jako státní hranice. Volná překročení hranic byla zakázána. Nedosažitelně daleko ležel blízký Krompach… V jednom životopise z roku 1947 píše policejní náčelník Hartig: „Moje maminka Anna Janota, roz. Hartig, bydlištěm v Krompachu, neznámé číslo ČSR, bez spojení“. Pokud děda v těchto temných časech někdy tajně přešel hranici, večer nebo v noci, znalý místa i jazyka, jaký asi byl? Skoro si to přeji, ale je to pouze fikce. Málo se to hodí k představě o Alfredovi Hartigovi, kterou o něm mám. V roce 1956 se konečně zmírnila cestovní omezení a dovolovala přechod hranice s povinným vízem. Onoho roku si také děda koupil skútr „Wiesel“ a zase začal častěji navštěvovat svoji rodinu, třeba jako na 80. narozeniny své maminky. Cesta ale byla dlouhá, ze Žitavy do Seifhennersdorfu, přes Varnsdorf, přes kopec Schöber (Stožec) a dále pak do Krompachu – malá cesta kolem světa.

A obyvatelé Krompachu? Jak a z čeho žili, jak se jim dařilo v tomto období? To je již ztraceno, zůstali pouze fotografie. Dva snímky, na kterých je napsán rok 1959, zobrazují všechny tři před jejich domem a za nimi je ve stráni postaven sklep. Je to všední den, nikdo není oblečen do svátečních nedělních šatů, ženy mají zástěry a Rudolf, jen v košili, opřený o svojí hůl. Na jiném obrázku z roku 1956 je Anna zřetelně starší. Stojí v zádveří, Božena se drží ruku své matky, Rudolf opět jen v nátělníku, dnes bychom to nazvali polokošile, přes košili kšandy, ale tentokrát bez hole. Vypadají chudě. V roce 1970 umírá Anna Janota. Našla své poslední místo odpočinku na

Boschena, Anna und Rudolf 1965

Boschena und eine Base 1976 an Rudolf Janotas Grab

begraben. Eine Farbphotographie zeigt Boschena mit einer Cousine an seinem Grab. An dieses Ereignis habe ich keine Erinnerung.

Seit dem Tod seiner Frau fuhr Opa auch nicht mehr Roller, nur noch Fahrrad. 1977 bekamen meine Eltern und 1979 meine Großeltern ihren langerwarteten Familien-Trabant. Nun waren wir alle mobil und wann immer wir Ausflugs- und Einkaufstouren nach Böhmen machten, hielten wir bei Boschena. Sie war eine liebe Frau und gute Tante. Wirtschaftlich ging es ihr schlecht, ihre Rente war klein. Sie verkaufte ihr Haus Stück für Stück an einen reichen Prager, der es als Wochenendhaus nutzte. Boschena bewohnte nur unten die große Wohnstube. Deswegen auch durfte ich nie ins Obergeschoß spielen gehen, meine Schwester und ich tobten dann durch den Garten. An die große Stube, Boschenas Lebensmittelpunkt, habe ich eine sehr plastische Erinnerung. Fast in der Mitte des Raumes stand ein Beistellherd, dessen Ofenrohr mit mehreren Knicken unter der Decke verlief, bis es endlich den Schornstein fand. Davor und darüber trockneten immer irgendwelche Kleidungsstücke. Hinten in der Ecke war ihr Eisenbett mit den vielen Decken, vorn, direkt an den Straßenfenstern stand der Eßtisch, um den wir kaffeetrinkend saßen. Sowohl er als auch alle vollgestellten Flächen waren mit Wachstuch bezogen, gehalten von unzähligen Reißzwecken, die überall steckten.

Und an jeder Wand hing mindestens ein Heiligenbild. Es roch nach Armut. Boschena sprach ein singendes Deutsch, mit stark böhmischen Akzent. Uns Kinder herzte sie viel. Manchmal weinte sie, wenn sie erzählte, daß man ihr wieder Schwierigkeiten mit der Rente

krompachském hřbitově, bok po boku vedle svého muže. Nechybělo moc času a Anna mohla poznat svého pra-pra-vnuka, protože si Heike Paul vzala v roce 1972 kadeta ze vzdáleného Lipska a já jsem v létě stejného roku vstoupil do tohoto příběhu. O mnoho méně času chybělo u Gertrudy Hartig. Zemřela jen pár měsíců po tom, co jsem se narodil. Holt byl můj děda-malíř pokojů vdovcem a staral se obětavě a vytrvale o svého pravnuka.

Pro mě to byly nádherné časy, nikde jsem nebyl tak rád, jako u něj.

Rudolf Janota zemřel v roce 1976 a byl pohřben nalevo od svých rodičů. Jedna barevná fotografie ukazuje Boženu se sestřenicí u jeho hrobu. Na tuto událost nemám žádné vzpomínky. Od smrti své ženy už děda nikdy neřídil svůj skútr, pouze jezdil na kole. V roce 1977 dostali moji rodiče a v roce 1979 také moji prarodiče svůj dlouho očekávaný rodinný trabant. V té chvíli jsme byli všichni mobilní a vždy, když jsme jeli na výlet nebo nakoupit do Čech, zastavili jsme se u Boženy. Byla to milá žena a dobrá teta. Ekonomicky se jí dařilo špatně, její důchod byl malý. Koupila si svůj dům kousek po kousku od jednoho bohatého Pražáka, který ho využíval jako víkendový dům. Božena obývala pouze velkou spodní světnici. Proto jsem si také nikdy nesměl jít hrát do poschodí, moje sestra a já jsme pak řádili jen na zahradě. Na tu velkou jizbu, středobod Boženina života, mám jen velmi plastické vzpomínky. Skoro uprostřed místnosti stály kamna, jejichž několikrát zahnutá roura se vinula až pod střechu, kde konečně našla komín.

Před a za kamny vždy schly nějaké oděvy. Vzadu v rohu se nacházela její postel s několika dekami. Vpředu, přímo u okna do ulice stál jídelní stůl, u kterého jsme sedívali a popíjeli kávu. Jak on, tak i ostatní plochy byly zakryty ubrusem,

Die Gräber in Krombach 2018

mache oder weil die Leute im Dorf nicht aufhören, sie als die „Daitsche“ zu betuscheln. Wenn wir wegfuhren, stand sie noch lang und winkte, bis eine Kurve sie verschluckte.
Zu Pinsel-Opas 80. Geburtstag kam Boschena zur Feier in die Gaststätte nach Zittau, Vater oder Helmut-Opa holte sie. Im Jahr darauf war aber Pinsel-Opa schon zu krank, um zu ihrem 80. nach Krombach fahren zu können. Beide gehen sie an Stöcken, sie hat ihre Hand zärtlich auf der seinen und glücklich lächeln sie in die Kamera. Sie haben dem Tod ein Schnippchen geschlagen …
1986 dann war das Jahr der Brüche. Meine Eltern ließen sich scheiden und der Tod suchte vierfach unsere Familie heim: unter ihnen mein Pinsel-Opa und Urgroßvater Alfred Hartig, nur um wenige Wochen gefolgt von seiner Schwester Boschena Hartwigerowa in Krombach. In jener Zeit war so viel aufzulösen und es ging so viel drunter und drüber. Vielleicht waren meine Großeltern, die das alles organisieren mußten, einfach überfordert, vielleicht gab es Verständigungsprobleme, wer weiß? In einer schlichten Zeremonie wurde Boschenas Urne im Grab ihrer Mutter beigesetzt. Doch kein Vermerk, kein Stein, kein Wort erinnert an sie. Nur wenige wissen, daß in diesem Grab auf dem Krombacher Friedhof zwei Menschen, Mutter und Tochter, beieinander liegen.
Alfred Hartig las lebenslang. Als er starb, lag das Buch, das ihn am meisten bewegte, noch auf seinem Nachttisch: „Alle Wasser Böhmens fließen nach Deutschland …“

Tilo Schwalbe
MMXVIII

Im Bunker M1/235a, Standort: 50,8122600,14,6751270 präsentierte uns Tilo Schwalbe seine eindrucksvolle Familiengeschichte aus dem Grenzraum der Lausitzer Berge als Rauminstallation.

přidržené bezpočtem připínáčků, které všude trčely. A na každé stěně visela minimálně jedna ikona (svatý obrázek). Byla dne cítit chudoba. Božena mluvila zpívající němčinou, se silným českým přízvukem. Nás děti milovala z celého srdce. Někdy plakala, když vyprávěla, že má opět starosti s rentou, nebo proto, že si o ní lidé z vesnice šuškají jako o Němce. Když jsme odjížděli pryč, stála ještě dlouho před domem a mávala nám, dokud se neztratila za zatáčkou.
Na oslavu dědečkových 80. narozeninám přišla do hospody do Žitavy i Božena. Dovezl jí táta nebo děda Helmut. Rok na to byl už děda (malíř pokojů) nemocný a nemohl jet na její 80. narozeniny do Krompachu. Oba o holi, ona měla ruku něžně na té jeho a šťastně se usmívali do fotoaparátu. Udělali smrti čáru přes rozpočet …
1986 byl zlomový rok. Moji rodiče se rozvedli a naši rodinu zasáhla čtyři úmrtí. Mezi nimi byl můj děda-malíř pokojů a pradědeček Alfred Hartig, a pouze o několik týdnů později také jeho sestra Božena Hartwigerowa v Krompachu. V té době toho bylo hodně k objasnění a šlo to od desíti k pěti. Snad byli moji prarodiče, kteří to všechno museli vyřizovat jednoduše přetažení, možná byli problémy v porozumění, kdo to dnes ví? Na prostém obřadu byla Boženina urna vložena do hrobu její matky. Přesto zde není žádná poznámka, žádný kámen, žádné slovo, které by ji připomínalo. Pouze pár lidí ví, že v hrobě na krompachském hřbitově vedle sebe leží dva lidé, matka s dcerou.
Alfred Hartig četl po celý život. Když zemřel, ležela kniha, která ho nejvíce ovlivnila, ještě na jeho nočním stolku: „Všechno vodstvo z Čech teče do Německa …“

Tilo Schwalbe
MMXVIII

V bunkru M1/235a lokace: 50,8122600,14,6751270
Tilo Schwalbe nám představoval svojí působivou rodinnou historii z pohraničí Lužických hor.

Photos by Emílie Mrazíková (left and next sides) and Simon Wolf (r.) Bunker Tilo Schwalbe

Die Teilnehmer v.l.n.r.: Swala Schwalbe, Tilo Schwalbe, Anna Ansorge, Patricia Kaden, Holger Wendland, Simon Wolf, Emílie Mrazíková, Eva Pacalová, Josef Málek; Photo by Witiko Schwalbe

Bildnachweis Umschlagseiten | Autoři fotografií na obalu
U1: Emílie Mrazíková
U2: Simon Wolf
U3: Tilo Schwalbe
U4: Holger Wendland

Innentitelblatt | Vnitřní titulní list: Simon Wolf

Herausgeber: Holger Wendland, Kultur Aktiv e. V.

Text-Collage | Textová koláž: Holger Wendland
unter Verwendung der Texte von | s použitím textů od těchto autorů: Tilo Schwalbe, Anna Ansorge, Simon Wolf, Emílie Mrazíková, Eva Pacalová, Josef Málek
Redaktion | Redakce: Holger Wendland, Kerstin Thierschmidt, Iva Houfková, Borek Jiřík
Bildredaktion & Photographien | Obrazová redakce & fotografie: Holger Wendland, Matthias Jackisch
Satz | Věta: artfabrik (Dresden | Drážďany)

© partisanen by Kultur Aktiv e. V.
© Photographies and texts by each author

25 Jahre Kulturstiftung des Freistaates Sachsen

DEUTSCH-TSCHECHISCHER ZUKUNFTSFONDS
ČESKO-NĚMECKÝ FOND BUDOUCNOSTI

DoKraj in

KULTUR AKTIV

UMWELTBIBLIOTHEK GROSSHENNERSDORF

artfabrik
medien- und showdesign
www.art-fabrik.com